

125E JAARGANG – 2024 | 1 (JAN. – APRIL)

volks- kunde

TIJDSCHRIFT OVER
DE CULTUUR VAN HET
DAGELIJKS LEVEN

ISSN 0042-8523

Uitgegeven met steun van de
Vlaamse overheid,
de Universitaire Stichting van België,
het Vera Himlerfonds en Musea
en Erfgoed Antwerpen vzw

Vlaanderen
verbeelding werkt

folio
tijdschriften
& magazines

Redactie: lic. Paul Catteeuw (redactiesecretaris; Kontich),
dra. Sofie De Ruysser (Antwerpen), prof. dr. Hester Dibbits (Amsterdam),
prof. dr. Sophie Elpers (Arnhem), dra. Roselyne Francken (Antwerpen),
prof. dr. Hans Geybels (Leuven), prof. dr. Marc Jacobs (Brugge),
prof. dr. Maarten Larmuseau (Kessel-Lo), prof. dr. Theo Meder (Almere),
dra. Jorijn Neyrinck (Brugge), dra. Hilde Schoefs (Bilzen),
prof. dr. Annick Schramme (Berchem), dra. Els Veraverbeke (Gent),
prof. dr. Johan Verberckmoes (Heverlee)
Verantwoordelijke uitgever: dr. Jur. Paul Peeters ('s-Gravenwezel/Schilde),
lic. Sigrid Peeters (Oelegem/Ranst)
Beeld- en eindredactie: Paul Catteeuw & Johan Verberckmoes

Adressen

Redactie: J.B. Reykerslaan 28, 2550 Kontich, redactie@volkskunde.be
Beheer-Uitgeverij: vzw Centrum voor Studie en Documentatie,
Gillès de Pélichylei 97, 2970 's-Gravenwezel (Schilde), info@volkskunde.be

Website

<https://www.volkskunde.be>

Jaarabonnement

Voor België: € 24,00 – buiten België € 30,00

Voor nummers buiten abonnement: info@volkskunde.be

Het tijdschrift *Volkskunde* werd opgericht in 1888 door August Gittée en Pol de Mont. In 1894 werd Alfons De Cock redacteur.

Van 1914 tot 1920 hield "Volkskunde" op te verschijnen. Daarna berustte de leiding bij Victor de Meyere, vanaf 1936 bijgestaan door Jan de Vries. Vanaf 1938 hebben Jan de Vries, Maurits De Meyer, Pieter Jacobus Meertens en Karel Constant Peeters het tijdschrift voortgezet samen met Jan Gessler en Paul De Keyser.

De nieuwe reeks begon met de 43e jaargang (1940-41). Vanaf 1967 werd de redactie geleid door P.J. Meertens en K.C. Peeters, vanaf 1972 aangevuld door Jan Theuwissen en Johannes Jacobus Voskuil.

Na het overlijden van K.C. Peeters werd vanaf 1976 de redactie geleid door Jan Theuwissen en Stefaan Top. Van 2008 tot 2020 was Stefaan Top eindredacteur.

In 2012 werd de reeks vanaf de 113e jaargang in zijn huidige vorm vernieuwd.

Vanaf 2021 leiden Paul Catteeuw en Johan Verberckmoes de beeld- en eindredactie. De redactie is interdisciplinair en Vlaams-Nederlands samengesteld.

‘Wat zijn jullie aan het doen?’

Een verkenning van lokale erfgoedgemeenschappen in het kader van het Verdrag van Faro

Nederland heeft in januari 2024 het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005) ondertekend. Dit verdrag van de Raad van Europa gaat over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving en benadrukt dat de zorg voor cultureel erfgoed een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van overheden, erfgoedinstellingen en de rest van de samenleving, waaronder erfgoedgemeenschappen en private partijen. Voor de implementatie van het Verdrag van Faro is behoefte aan een nadere duiding van het begrip erfgoedgemeenschap. Overheden en erfgoedinstellingen zoeken naar een handelingsperspectief. Hoe manifesteren deze gemeenschappen zich? Hoe talrijk en omvangrijk zijn ze? Wie vormen zo'n gemeenschap en wat bindt hen? Hoe betrek je hen bij de zorg voor cultureel erfgoed, of hoe ondersteun je hen in hun activiteiten?

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) ondersteunt de implementatie van het Verdrag van Faro in Nederland en nam daarom in 2022 het initiatief om met een groep jonge onderzoekers, begeleid door twee senior onderzoekers, een studie naar erfgoedgemeenschappen uit te voeren.

1 De centrale rol van erfgoedgemeenschappen in het Verdrag van Faro

Het Verdrag van Faro stelt dat ieder mens, elke gemeenschap, recht op erfgoed heeft. Dit betreft niet alleen de toegang tot bijvoorbeeld een museum of archief, maar het gaat ook over een vorm van eigenaarschap. Mensen moeten zelf kunnen benoemen wat hun erfgoed is. Daarbij moet ruimte zijn voor erfgoedopvattingen waarin de verbindende en maatschappelijke waarde voorop staat. Mensen moeten een eigen betekenis kunnen geven aan erfgoed en betrokken kunnen zijn bij de zorg ervoor. Dit past bij een democratische samenleving en helpt op haar beurt de democratie versterken.

1 De uitvoering van het veldwerk is gedaan door Elzemie Aalpoel, Marieke van Bommel, Milou Derksen, Aholi So, Victoria Verkerk (via Erfgoedhuis Zuid Holland) en Carlijn Vos. Dank aan Mark Stafleu en Machteld Linssen voor hun waardevolle commentaar op een eerdere versie van deze tekst.

Het betreft een verdrag met meerdere lagen en de Europese landen die het verdrag al ratificeerden kiezen verschillende accenten bij de implementatie ervan. In 2022 ratificeerde België het verdrag en in januari 2024 tekende de Nederlandse regering het verdrag en maakte een begin met de implementatie ervan. Het verdrag sluit aan bij ontwikkelingen in de erfgoedzorg die inzetten op meerstemmigheid, cocreatie, burgerinitiatief en burgerexpertise.² Met het gedachtegoed van het verdrag komt een begrippenkader (Van der Horst et al., 2021: par 3.2) mee dat de titel van het verdrag “Waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving” spiegelt. Centrale begrippen zijn: cultureel erfgoed, participatie, initiatief, culturele diversiteit en erfgoedgemeenschap.

Het Verdrag van Faro stelt erfgoedgemeenschappen centraal. Artikel 2b geeft een omschrijving van het begrip. Een erfgoedgemeenschap “bestaat (...) uit mensen die waarde hechten aan specifieke aspecten van cultureel erfgoed die zij, binnen het kader van publieke actie, wensen te behouden en aan toekomstige generaties over te dragen.” (Raad van Europa, 2005: art. 2b) In de toelichting op het verdrag wordt uitgelegd dat gemeenschappen zich op verschillende manieren kunnen vormen: op basis van plaats, taal, religieuze achtergrond of gemeenschappelijke interesse. Etniciteit of eenduidig gedefinieerde (doel)groepen zijn daarbij zeker niet het uitgangspunt.

Het Vlaamse Cultureelerfgoeddecreet nam het begrip erfgoedgemeenschap op en definieerde dit als: ‘Aan deze cultureel-erfgoedgemeenschap is een cruciale rol toebedeeld. Een cultureel-erfgoedgemeenschap is een groep van organisaties en personen die een bijzondere waarde hechten aan specifieke aspecten van het cultureel erfgoed en die deze aspecten willen doorgeven aan toekomstige generaties.’³ Ook in Nederland heeft het begrip reeds langer invloed. Zo wordt ‘erfgoedgemeenschap’ in het kader van het Nederlandse immaterieel erfgoed beleid gebruikt, en beklemtoont daarmee de centrale rol van de beoefenaars van het immaterieel erfgoed in het benoemen van en zorgen voor het erfgoed.

Actieve erfgoedbeoefening kent een grote diversiteit: van vrijwilligers in musea of historische tuinen, via beoefenaars van traditionele ambachten en andere vormen van immaterieel erfgoed, tot burgerinitiatieven voor behoud van gebouwen of zorg voor archieven. Deze grote diversiteit is lastig te vangen met kwantitatief onderzoek. Kwantitatieve gegevens over erfgoedbeoefening in Nederland zijn daarom maar beperkt voorhanden en zijn bovendien lastig te veralgemenen, omdat er bij deze onderzoeken verschillende definities van erfgoed worden gebruikt. Er is soms wel zicht op een deel van actieve erfgoedbeoefening in erfgoedgemeenschappen, zoals historische verenigingen of groepen van amateurarcheologen.⁴ Inzicht ontbreekt echter in

2 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/verdrag-van-faro> (bezocht op 11/3/2024).

3 <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/cultuur/internationaal-cultuurbeleid/raad-van-europa/faro-conventie> (bezocht op 11/3/2024).

4 Zie Goossens et al., 2024, voor een kennissynthese van in de afgelopen 10 jaar gepubliceerd onderzoek naar erfgoedbeoefening.

wat ze concreet doen, in welke netwerken ze ageren en wat hun motieven en uitdagingen zijn, zowel op lokaal als landelijk niveau.⁵

Voor de implementatie van het Faro Verdrag is het echter essentieel om zicht te krijgen op de omvang en dynamiek van erfgoedgemeenschappen. Enerzijds om een beeld te hebben van het maatschappelijk draagvlak wat belangrijk is voor de beleidsvorming en anderzijds zodat erfgoedprofessionals hun inspanningen om participatie en samenwerking te bevorderen hierop kunnen afstemmen.

De volgende vragen stonden in het onderzoeksproject centraal:

Welke verschillende erfgoedgemeenschappen zijn er in een specifieke lokale context te identificeren?

Hoe wordt het erfgoed waar de gemeenschappen zorg voor dragen benoemd en omschreven?

Hoe zien de gemeenschappen er uit, wie nemen deel, welke banden bestaan binnen de gemeenschappen, in welke netwerken ageren de gemeenschappen?

In de omschrijving van een erfgoedgemeenschap benadrukt het verdrag van Faro dat de activiteiten van een gemeenschap “binnen het kader van publieke actie” (Raad van Europa, 2005: art. 2b) plaatsvinden. Wij vatten ‘publiek’ hier op als openbaar en toegankelijk. Daarom hebben we ook gekeken naar de openbare manifestaties en activiteiten van de geïdentificeerde erfgoedgemeenschappen:

Hoe geven de gemeenschappen het erfgoed publiek vorm?

Gezien de etnografische methode die we hanteerden om data te verzamelen en gezien beperkingen in tijd en menskracht kozen we ervoor om het onderzoek te beperken tot een specifieke lokale context. We selecteerden Gouda als een middelgrote en voor het onderzoeksteam goed bereikbare stad met een heterogeen samengestelde bevolking om diverse erfgoedgemeenschappen in kaart te brengen. Gouda is een stad in het westen van Nederland. In het jaar dat we ons onderzoek in Gouda uitvoerden, vierde de stad 750 jaar stadsrechten. Gouda was een van de belangrijke plaatsen ten tijde van de Hollandse Republiek toen de steden veel macht bezaten. Een wandeling door het centrum van de stad geeft direct zicht op dit verleden: het omsingelde centrum, de grote Sint-Janskerk en het vijftiende-eeuwse stadhuis op de Markt. In de negentiende eeuw had Gouda dan weer meer het karakter van een provinciestad. In de jaren 60 en 70 van de twintigste eeuw wierf Gouda actief Marokkaanse arbeidsmigranten voor het werk in de lokale industrie. De stad kent daarom nu nog veel mensen met Marokkaanse wortels. Gouda heeft circa 75.000 inwoners, waarvan een kwart met een migratieachtergrond.

5 Een recent voorbeeld hiervan staat in het onderzoek *Erfgoedvrijwilligers in beeld* (Broers et al. 2023, managementsamenvatting): De provinciale erfgoedhuizen hebben “niet met alle erfgoedinitiatieven in de betreffende provincie contact. Ook hebben niet alle erfgoedhuizen zicht op de volledige breedte van het erfgoedveld in de provincie. (...) Ook hebben de koepelorganisaties vaak nauwelijks data beschikbaar.”

Voordat we de eerste resultaten van het onderzoek zullen presenteren, lichten we eerst het begrippenkader verder toe dat voor ons onderzoek van belang was. Bovendien beschrijven we andere vergelijkbare onderzoeken die lokale en regionale erfgoedgemeenschappen in Nederland inventariseerden en lichten we de door ons gehanteerde methodiek toe. Aan het einde van de bijdrage leggen we uit welke conclusies we uit de eerste onderzoeksresultaten kunnen trekken voor de implementatie van het Faro Verdrag en geven we suggesties voor verder onderzoek.

2 Cultureel erfgoed en gemeenschappen

In deze paragraaf onderwerpen we de begrippen cultureel erfgoed, gemeenschap en erfgoedgemeenschap aan een nadere beschouwing. Deze begrippen dragen in het gebruik diverse connotaties in zich en daarom is het van belang om ze hier expliciet te behandelen. Ondanks de definitie die het Verdrag van Faro ons aanreikt, laten in de praktijk erfgoedgemeenschappen zich lastig duiden. Het huidige discours in erfgoedstudies geeft aan dat erfgoed dynamisch is (Smith & Campbell, 2018 - Seng, 2021) en binnen de sociale wetenschappen constateren onderzoekers dat gemeenschappen fluïde zijn. En hoewel het Faro Verdrag ervan uitgaat dat het benadrukken van de betekenis van gemeenschappen in erfgoedzorg een manier is om een meer democratische en inclusieve aanpak te verzekeren, includeren beide begrippen zowel in- als uitsluitende kracht.

Cultureel erfgoed

Cultureel erfgoed betreft roerende en onroerende objecten, landschappen, en sociale praktijken die vanuit het verleden zijn overgeleverd en die mensen willen borgen voor de toekomst. Mensen verbinden hun identiteit aan erfgoed. Erfgoed wordt constant gemaakt. Het is een kwaliteit die mensen toeschrijven aan erfgoed, waarbij er voortdurend wordt onderhandeld wat om welke reden het erfgoed van onze tijd is dat aan volgende generaties doorgegeven moet worden. Dit betekent ook dat erfgoed een arena is van multiperspectiviteit, dissonantie en conflict. Het benoemen van een artefact, landschap of praktijk als erfgoed verandert de relatie tussen de betrokkenen en het erfgoed – er ontstaat een reflexieve afstand – en ook de relatie tussen de betrokkenen onder elkaar verandert. Cultureel erfgoed beschrijft niet de wereld, maar het transformeert de wereld (Hafstein, 2012 - Gimblett, 1998).

Gemeenschap

Ook gemeenschap is geen neutraal begrip omdat het is gerelateerd aan machtsverhoudingen en aan processen van in- en uitsluiting. Politici en beleidsmakers zetten ‘gemeenschap’ graag in als het gaat om de oplossing van sociale problemen. Dit hangt samen met een notie van solidariteit die aan het begrip verbonden wordt. Deze lading kan echter ook worden begrepen als waardering van verbondenheid tussen mensen ‘zoals wij’ en anderen en daardoor uitsluiten of marginaliseren. Ook erfgoed krijgt in het politieke veld

niet zelden een essentialistische inkadering in de zin van 'ons' of hét erfgoed. De etnologie, antropologie, erfgoedstudies, sociologie en bestuurskunde hebben hierop een kritische blik.

In het actuele sociaalwetenschappelijke onderzoek naar gemeenschappen (bv. Blokland, 2017; Crow, 2017; Jackson, 2020) worden romantisch gekleurde invullingen van het begrip kritisch geanalyseerd. Onderzoekers nemen een waakzame houding in waar het politieke instrumentaties betreft en de termen "belonging, home, attachment to place and identity" staan centraal (Blokland, 2017: 6). Hierbij gaat het om vragen als 'wie ben ik, waar kom ik vandaan, en waar hoor ik bij?'. Gemeenschappen krijgen vorm in handelingen, "public practices" en "performances" zoals socioloog Talja Blokland beschrijft (ibid., 2017, 11). Hierdoor worden gedeelde ervaringen en gedeelde verhalen gecreëerd.

Net zoals erfgoed is gemeenschap een werkwoord: het betreft de (re)-constructie van een gemeenschap op basis van handelingen en ervaringen, betrokkenheid en relaties – een constant proces (Waterton en Smith, 2010). Blokland (2017) gebruikt het onderscheid tussen *roots* en *routes*. Voor een gemeenschap is verbinding met een plaats mogelijk (*roots*), maar niet noodzakelijk. Ook is een gemeenschap meer dan een netwerk van met elkaar verbonden personen. Het gaat om identificatie en gedeelde sociale identiteit (*routes*). De term 'verbeelde' of ingebeelde gemeenschap (Anderson, 1983; Blokland, 2003: 158) drukt uit dat er geen objectieve eenduidige gemeenschap bestaat, maar dat die gemeenschap wordt verbeeld, van binnenuit wordt gecreëerd. Relevant is ook dat verbeelde gemeenschappen die, bijvoorbeeld, in de context van de gemeenschappelijke uitvoering van rituelen of feesten samenkomen, tijdelijk kunnen zijn: voor de duur van het ritueel of feest (Stengs, 2012: 10).

Erfgoedgemeenschap

Het dynamische karakter van gemeenschappen sluit aan op het hedendaagse dynamische erfgoed begrip. Gemeenschappen, die samenkomen rond erfgoed, zijn niet statisch en vastomlijnd en kunnen ook tijdelijk en vluchtig zijn. Maar worden ze door beleidsmakers en erfgoedprofessionals ook wel als dusdanig gezien? De gangbare praktijk lijkt te zijn dat vaak alleen de meest in het oog springende gemeenschappen worden geïdentificeerd en een plek krijgen in besluitvormingsprocessen.

Binnen de erfgoedgemeenschappen kan sprake zijn van diverse gezichtspunten, opvattingen en emoties (Berger et al., 2020: 345; Rana et al., 2017). Het is dan ook van belang om als erfgoedprofessional aandacht ervoor te hebben in hoeverre betrokkenen zichzelf daadwerkelijk als deel van een gemeenschap met min of meer gedeelde sociale identiteiten zien, hoe ze een gemeenschap beleven en welke verschillende perspectieven aanwezig zijn binnen een gemeenschap. Wordt het erfgoed daadwerkelijk als een verbindende factor tussen mensen ervaren? Valkuil hierbij is ook dat erfgoedprofessionals zelf gemeenschappen verzinnen en definiëren, die goed aansluiten bij hun eigen uitgangspunten en doelen (Boersma, 2023: 87). Waterton en Smith

(2010: 5) hebben erop gewezen dat door het proces van de idealisering van gemeenschappen in de erfgoedwereld gemeenschappen die al kwetsbaar of gemarginaliseerd zijn mogelijk over het hoofd kunnen worden gezien (vgl. Bentzen Wischmann, 2023).

3 Erfgoedgemeenschappen in kaart

Het is niet makkelijk om erfgoedgemeenschappen goed in kaart te brengen waarbij voldoende aandacht is voor de bovengenoemde aspecten. Hieronder noemen we een aantal onderzoeken die met behulp van diverse methodieken erfgoedgemeenschappen in beeld hebben gebracht en die voor ons onderzoek om verschillende redenen relevant waren.

Alphen aan den Rijn

Zo'n tien jaar geleden vond een studie naar de belangstelling voor en beoefening van erfgoed plaats die uiteindelijk leidde tot de publicatie *Gisteren vandaag* (Van den Broek en Van Houwelingen, 2015). Op basis van de uitkomsten van een landelijk monitoronderzoek bleek dat een minderheid van erfgoedbeoefenaars in Nederland lid was van een erfgoedgemeenschap. Dit aspect werd door het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau met veldonderzoek uitgediept in Alphen aan den Rijn en omliggende dorpen. De erfgoedgemeenschappen zijn gezocht via een sneeuwbalmethode, met vertegenwoordigers van het geformaliseerde erfgoedveld als vertrekpunt. Deze methodiek had als gevolg dat hoofdzakelijk andere geformaliseerde erfgoedgemeenschappen werden opgespoord die in verenigingen of stichtingen op het gebied van lokale historie, archeologie en ambachten zijn georganiseerd. Als uitzondering hierop identificeerde het onderzoek één informele gemeenschap op het gebied van de ontsluiting van oude foto's van Alphen.

Op basis van een doorrekening van de landelijke statistieken was echter de verwachting dat er tientallen grotere en kleinere informele erfgoedgemeenschappen actief hadden moeten zijn in Alphen aan den Rijn (Van den Broek en Van Houwelingen, 2015: 98-99). Maar die zijn dus niet aangetroffen met deze onderzoeksmethodiek. Wij concludeerden daarom dat de methodiek die we voor ons onderzoek in Gouda zouden gaan gebruiken gevoelig zou moeten zijn voor informele gemeenschappen.

Brabant

Onderzoeksbureau het PON deed in opdracht van ErfgoedBrabant in het jaar 2017 onderzoek naar de dynamiek van lokale erfgoedgemeenschappen. De studie richtte zich op vijf casussen, waaronder gemeenschappen rond het Maasheggenvlechten en de riviervisserij van Woudrichem. De studie hanteerde een definitie van erfgoedgemeenschap die het aspect van vrije tijd toevoegt aan de eerder genoemde definities: "Een erfgoedgemeenschap is een groep mensen die zich vanuit interesse en intrinsieke motivatie voor het erfgoed formeert in een sociaal verband en zich op vrijwillige basis in haar vrije tijd

bezighoudt met cultureel erfgoed.” (Tuinder en Broers, 2017: 8) In de conclusie werden de grote verschillen tussen de bestudeerde cases benadrukt. Er is een grote variëteit aan motieven van deelnemers en ook de interactie met de lokale overheid verschilt per gemeenschap. Er is wel sprake van sociale binding, en daarbij zijn de deelnemers van de erfgoedgemeenschappen sterk op elkaar gericht en veel minder op relaties buiten de gemeenschap.

In 2020 is als vervolg hierop een enquête uitgezet onder 430 bij Erfgoed Brabant bekende erfgoedgemeenschappen bestaande uit heemkundekringen, (streek)musea, erfgoedverenigingen, dialectgroepen, ambachten en meer. Doel was om te onderzoeken hoe erfgoedgemeenschappen nog meer bij het erfgoedveld kunnen worden betrokken. 176 gemeenschappen namen uiteindelijk deel aan de enquête. Voor ons eigen onderzoek is spannend dat één van de vragen ging over de invulling van het begrip ‘erfgoedgemeenschap’. In de reacties kwamen lokale binding en sociale uitwisseling als belangrijke aspecten naar voren (Walet, 2020).

In het meest recente onderzoek van ErfgoedBrabant naar het begrip erfgoedgemeenschap wordt weer afstand genomen van een strikte definiëring (Beekmans, 2021). Een definitie aan de hand van criteria zou immers niet passen bij het dynamische karakter van erfgoed en erfgoedgemeenschappen. “In plaats van vragen op basis van welke criteria een erfgoedgemeenschap geïdentificeerd kan worden, zouden erfgoedorganisaties zich bijvoorbeeld kunnen afvragen op basis van welke eigenschappen het erfgoed en de erfgoedgemeenschap inclusiever kunnen worden. Zo transformeert erfgoed van een object naar een middel dat de samenleving kan verbeteren en mensen centraal stelt. Erfgoedorganisaties worden de ondersteuners van dat proces.” (Beekmans, 2021: 38) In deze benadering wordt het gedachtegoed van het Faro Verdrag uitgedragen. Dat betekent echter ook dat het onderzoek meteen gericht is op een specifiek maatschappelijk doel. Ons onderzoek daarentegen betrof meer verkennend fundamenteel onderzoek waarvan de resultaten dan weer kunnen worden gebruikt voor verdiepend onderzoek naar de identificatie en praktijk van erfgoedgemeenschappen.

4 Methodiek

Bij de benadering van gemeenschappen is het belangrijk om te erkennen dat het begrip ‘gemeenschap’ ook voor de onderzoeker een ingebeeld construct is dat mogelijk is bepaald door veronderstellingen die niet met de sociale realiteit overeenkomen. We probeerden dit te ondervangen door niet naar gemeenschappen zelf op zoek te gaan, maar te zoeken naar handelingen en verhalen als concrete manifestaties van gemeenschappen. Zo konden we zicht krijgen op de dynamiek van het erfgoed-maken en het gemeenschap-maken. Verder probeerden we veronderstellingen, vooropgezette ideeën en ook de doelen van het Verdrag van Faro los te laten en open het veld in te gaan. Ook streefden wij ernaar om ruimte te creëren om verschillende verhalen en perspectieven van leden van erfgoedgemeenschappen te verzamelen.

Voor ons onderzoek kozen we voor een etnografische methodiek die zich richtte op het doen en handelen waarmee mensen van verschillende culturele

achtergronden en leeftijden invulling geven aan een erfgoedgemeenschap waarmee ze zich – min of meer –verbonden voelen. Ons onderzoek bestond met name uit informele gesprekken en semigestructureerde kwalitatieve interviews, waarin het perspectief van mensen uit erfgoedgemeenschappen centraal stond.

Het onderzoek werd van mei tot en met juli 2022 door een team van zes studenten/pas afgestudeerden uitgevoerd in verschillende wijken van Gouda. Doel was om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van erfgoedgemeenschappen in de stad. Erfgoedgemeenschappen die zich uitsluitend online manifesteren namen we echter niet mee in ons onderzoek. De inventarisatie van deze erfgoedgemeenschappen vereist een geheel eigen methodiek zoals het project Ortelius van het ErfgoedLab Antwerpen heeft laten zien (De Lombaerde en De Ruysser, 2022). Ook richtten we ons vanwege ethische overwegingen niet op erfgoedgemeenschappen die vooral uit kinderen bestaan.

Naast de tracerings van erfgoedgemeenschappen via internet en door literatuuronderzoek werden erfgoedgemeenschappen via buurthuizen en sleutelfiguren in diverse wijken geïdentificeerd. Ook door in verschillende wijken gewoon rond te lopen, door “nosing around” (Schmidt-Lauber, 2012: 566), konden erfgoedgemeenschappen worden opgespoord. Op deze manieren was het namelijk mogelijk om ook informele, kleine gemeenschappen te vinden en te spreken.

De interviews werden met vertegenwoordigers van erfgoedgemeenschappen gevoerd, met focusvragen over het erfgoed waar ze zorg voor dragen, de samenstelling van en contacten buiten de groep en de manier waarop ze naar buiten treden. De interviews duurden tussen één en anderhalf uur en werden met audioapparatuur opgenomen. Bovendien werden veldnotities gemaakt.

5 Resultaten

We vatten hier de resultaten van de analyse van de interviews en observaties samen. Dit is maar een aanzet. Het verzamelde omvangrijke materiaal kan in de toekomst gebruikt worden voor als basis voor verder onderzoek.

Nog even resumerend, de vragen die in ons verkennend onderzoek centraal stonden waren dus:

- *Welke erfgoedgemeenschappen kunnen we in Gouda in kaart brengen?*
- *Hoe wordt het erfgoed door de gemeenschappen benoemd en omschreven?*
- *Hoe zien de gemeenschappen er uit, wie nemen deel, welke banden bestaan binnen de gemeenschappen, in welke netwerken ageren de gemeenschappen?*
- *Hoe geven de gemeenschappen het erfgoed ‘publiek’ vorm? Welke kwesties spelen hierbij?*

Erfgoedgemeenschappen in Gouda

Het verkennend onderzoek heeft in eerste instantie bijna honderd erfgoedgemeenschappen in kaart gebracht. Van iets minder dan de helft hebben we vertegenwoordigers kunnen interviewen. Daarnaast hebben we de

geïdentificeerde erfgoedgemeenschappen getoetst aan de concepten die we in paragraaf 2 beschrijven. Op basis hiervan vielen een aantal gemeenschappen af zodat er uiteindelijk nog 75 erfgoedgemeenschappen over bleven, zie hiervoor de bijlage.

Het betreft erfgoedgemeenschappen rond zowel materieel, als immaterieel en ook natuurlijk erfgoed. Grofweg konden we negen categorieën onderscheiden: geschiedenis en archeologie, objecten en collecties van objecten, monumenten, groene leefomgeving, feesten en rituelen, podiumkunsten en orale cultuur, ambachten en bijzondere kennis/vaardigheden, culinaire cultuur, sport en spel.

De gemeenschappen hebben een omvang van circa 5 tot wel ongeveer 1.000 leden. De groep rond draaiorgel de Pansfluitser bijvoorbeeld is klein: een echtpaar, samen met twee vrijwilligers, draagt zorg voor het draaiorgel. De Historische vereniging Die Goude daarentegen heeft bijna 1.000 leden, waarvan zich echter maar een honderdtal actief inzet voor de vereniging.

De erfgoedgemeenschappen die we in kaart brachten zijn formeel, als stichting of vereniging, of informeel georganiseerd. Zo is er een informele groep actief die oral history verhalen over de sportgeschiedenis van Gouda verzamelt en via een website ontsluit. Of een informele groep die Afrikaanse dansen uitvoert. Enkele gemeenschappen hebben een commercieel oogmerk. Een voorbeeld hiervan is de Beheersstichting de Goudse Waag, die zich inzet voor promotie van en zorg voor het gelijknamige rijksmonument uit 1668. Naast een klein team zijn circa 25 vrijwilligers actief. Sommige erfgoedgemeenschappen zijn van tijdelijke aard. Gemeenschappen die zich rond een project vormen, vallen hieronder, zoals de stichting rond de expositie *Gouda maakt*. Andere erfgoedgemeenschappen, zoals rond het middeleeuws verluchten of kleipijpen maken, lijken niet langer of nauwelijks meer actief te zijn.

Terwijl we hoopten informele erfgoedgemeenschappen op te sporen via de wijkcentra en door rond te lopen in wijken en daar bijvoorbeeld met winkeleigenaren te spreken, hebben we toch meer zicht gekregen op formele dan op informele erfgoedgemeenschappen. Bij deze informele gemeenschappen horen ook erfgoedgemeenschappen die vooral door Marokkaanse groepen worden gedragen. We voerden gesprekken bij twee moskeeën en met de organisatoren van het Kaas en Couscous festival en hoorden over Arabische tradities en feesten die in Gouda plaatsvinden, maar het lukte maar moeilijk om in contact te komen met de dragende erfgoedgemeenschappen. Helaas konden we door beperkingen in het onderzoeksproject hieraan niet meer tijd besteden. Een uitdaging waarmee we geen rekening hadden gehouden, was dat het rondlopen door bepaalde wijken niet veel opleverde, omdat kort voor ons ook andere (overheids)onderzoekers in het kader van 'probleemwijken' aanwezig waren geweest. Onze aanwezigheid werd daaraan gekoppeld en mensen waren terughoudend tegenover ons voornamelijk witte onderzoeksteam.

Relatie tussen de gemeenschappen en cultureel erfgoed

Hoe spreken erfgoedgemeenschappen over het erfgoed? Hoe benoemen ze het en hoe omschrijven ze het? Zeker niet alle erfgoedgemeenschappen beschouwen

de dingen of praktijken waar hun activiteiten om draaien als ‘erfgoed’, terwijl dit wel zo gedefinieerd zou kunnen worden. Het gebruik van de term erfgoed als openingsvraag in een interview kan bijvoorbeeld al impliciete beelden oproepen van ‘iets ouds’ dat op een erfgoedlijst moet staan of in een museum moet worden bewaard. Door deze term in de communicatie te gebruiken loop je het risico erfgoedgemeenschappen te missen die zich niet in deze terminologie herkennen. Dit betreft vooral immaterieel erfgoedgemeenschappen zoals het dauwtrappen in Gouda. Dauwtrappen houdt in dat de beoefenaars ervan rond Hemelvaartsdag vroeg op staan en in groepsverband een wandeling of fietstocht door het buitengebied maken. Uiteindelijk bleek de openingsvraag “Wat zijn jullie aan het doen?” het meest effectief.

Over het algemeen blijken de mensen die we hebben gesproken een sterke verbinding te voelen met het erfgoed. In de interviews kwam vaak naar voren dat mensen zich verantwoordelijk voelen voor bepaalde vormen van erfgoed en dat zij in de zorg ervoor een betekenisvolle taak zien die niet alleen bijdraagt aan het borgen van dat erfgoed, maar ook aan de leef- en toeristische kwaliteit van Gouda als historische stad. Dit betreft zowel historische objecten, plaatsen en landschappen in Gouda – zoals draaiorgel de Lekkerkerker, de Sint-Janskerk met zijn historisch interieur, de oude begraafplaats, de museumhaven met zijn historische schepen, de waterwegen en sluizen of de omgeving van Gouda met landschapselementen van het Hollandse Veenweidegebied – als ook vormen van immaterieel erfgoed zoals tuinieren in de Volkstuin of historisch drukken (bij de drukkerswerkplaats in de Chocoladefabriek). In dit kader werd ook een vijfvoortwaalfgedachte geuit en de angst dat het erfgoed en de kennis erover verloren gaan: “Als we stoppen, verdwijnt het voor altijd”, legde een lid van de erfgoedgemeenschap van het historische drukken ons uit.⁶

Daarnaast zijn kennis en kennisoverdracht onderwerpen die steeds weer terugkwamen in de interviews. Bij sommige erfgoedgemeenschappen spelen activiteiten in het kader van kennisoverdracht, kennisverzameling en (nieuwe) kennisontsluiting een centrale rol. “Er is niets als het verhaal niet wordt verteld”, legde iemand van het Sluiswachtersgilde uit, een werkgroep die zich bezighoudt met het behoud en de demonstratie van de sluizen in Gouda.⁷ In het kader van het verzamelen en de ontsluiting van kennis kunnen de activiteiten ook eerder solistisch worden uitgevoerd, zoals in het Transcriptie Café, waar vrijwilligers teksten uit de 14e tot 17e eeuw transcriberen, of in het Stamboom Café, waar deelnemers genealogisch onderzoek doen. Beide cafés worden georganiseerd door het Streekarchief Midden-Holland.⁸

Bij andere erfgoedgemeenschappen daarentegen staat het gezamenlijk doen en het verbindende karakter van het erfgoed centraal, zoals het initiatief om samen 50 betonnen zusjes te maken van het kunstwerk “De kaasboerin” in het kader van het 750-jarige bestaan van de stad Gouda. Of

6 Interview met erfgoedgemeenschap *Drukkerswerkplaats in de chocoladefabriek (Sub Signo Leonis)*, Gouda, 13 juli 2022.

7 Interview met erfgoedgemeenschap *Sluiswachtersgilde*, Gouda, 20 juli 2022.

8 Er is nog een derde café van het streekarchief: het Gouda Tjdmachine Café.

de gezamenlijke uitvoering van culinaire tradities in de buurthuizen, en andere ontmoetingscentra. Het erfgoed zelf is daarbij meer een middel om samenhorighedsgevoel te creëren dan een doel. Ook in narratieven over de oprichting van bepaalde erfgoedgemeenschappen staat het saamhorighedsgevoel centraal.

In dit artikel was er tot nu toe geen aandacht voor aarzelingen, discussies, wrijvingen en conflicten binnen de erfgoedgemeenschappen in Gouda. Hoewel deze er ongetwijfeld zijn. De term ‘gemeenschap’, die misschien in het veld nog weleens wordt geassocieerd met een homogene groep, mag dit feit niet verbergen. We probeerden in de interviews aandacht te besteden aan multiperspectiviteit binnen de erfgoedgemeenschappen, maar het probleem was dat gezien het hoge aantal erfgoedgemeenschappen waarmee we wilden spreken en gezien onze tijds capaciteiten er soms onvoldoende tijd was om meerdere mensen uit een erfgoedgemeenschap te spreken, vertrouwen op te bouwen en de diepte in te gaan. Om de heterogeniteit van erfgoedgemeenschappen en multiperspectiviteiten op het erfgoed te doorgronden is vervolgonderzoek nodig.

Toch kwamen we soms over het gezamenlijke verhaal verschillen van inzicht tegen. Zoals bij de kaasmarkt waar de kaasmisjes en -jongens van een uitzendbureau kwamen. Voor hen is het ‘een leuk bijbaantje’, terwijl er anderen zijn die de markt als erfgoed beleven. Een heel ander voorbeeld: rond het herinneringserfgoed van de Tweede Wereldoorlog is er verschil van inzicht over de vraag of naast Joodse slachtoffers ook slachtoffers uit het verzet met een *Stolperstein* (struikelsteen) kunnen worden herdacht.

Dynamieken binnen erfgoedgemeenschappen

De meeste erfgoedgemeenschappen die we spraken, worden gedragen door vrijwillige inzet. Vrouwen zijn in kleinere getale vertegenwoordigd dan mannen, terwijl er ook erfgoedgemeenschappen zijn die vooral door vrouwen worden gedragen, zoals de Capoeiragemeenschap en de Goudse volksdansvereniging At va’ani. Ook zijn er soms bewust op vrouwen gerichte afsplitsingen gemaakt, zoals het vrouwenshantykoor Gouds Getij als dependance van het mannenkoor. Bij het Erasmus Genootschap, dat als doel heeft om de connectie van Erasmus met de stad Gouda breder bekend te maken, kruipen de deelnemende vrouwen in de huid van ‘de moeder van Erasmus’ en ‘Erasmus’ als zij over Erasmus vertellen. Vrouwen uit verschillende erfgoedgemeenschappen lieten ons weten dat zij het nodig vinden dat vrouwen meer aandacht krijgen binnen hun erfgoedgemeenschap en dat ze proberen hun eigen ruimte binnen de erfgoedgemeenschap te creëren of te claimen.

De gemiddelde leeftijd van leden van de door ons in kaart gebrachte erfgoedgemeenschappen ligt boven de vijftig en bij sommige erfgoedgemeenschappen boven de 65. Dit blijkt vooral het geval te zijn bij erfgoedgemeenschappen die met Gouda als stad te maken hebben. De gemeenschappen rond sport en spel en de Archeologische Vereniging Golda vormen hierop een uitzondering. Respondenten gaven aan dat ze na hun pensioen op zoek waren naar een nieuwe bezigheid en dat ze graag iets wilden

doen voor het erfgoed van de stad Gouda, het liefst samen met andere mensen. Hier lijkt dus de verbinding met de plaats, de *roots* om met Blokland (2017) te spreken, een belangrijker aspect te zijn dan de *routes*, die op gedeelde sociale identiteit inspelen. Bij de erfgoedgemeenschappen die vooral met immaterieel erfgoed bezig zijn, is dat weer andersom. Hier speelt samen iets doen een primaire rol in de motivatie. Door oudere generaties werd soms de kerk genoemd als aanmoediger van vrijwilligerswerk. De cursus Goudologie, die een overzicht geeft van de geschiedenis en het culturele erfgoed van Gouda, blijkt voor het vinden van vrijwilligerswerk in de erfgoedsector rond de geschiedenis van de stad een belangrijke infrastructuur te bieden.

In veel gesprekken met erfgoedgemeenschappen kwam de wens tot een meer diverse samenstelling ter sprake. Gemeenschappen slagen er niet of nauwelijks in om dit te realiseren. Dit betreft zowel de leeftijd als ook de etnische diversiteit van de groepen. Zo zouden de organisatoren van de cursus Goudologie graag een meer divers publiek aanspreken en activeren, maar dit lukt nauwelijks – mogelijk ook gezien het feit dat de cursus tijd en geld kost en de geschiedenissen van kolonialisme en arbeidsmigratie relatief minder aandacht lijken te krijgen. Een ander voorbeeld is de Open Monumentendag. Kerken worden regelmatig opengesteld, terwijl het openstellen van moskeeën volgens onze respondent slechts bij edities plaatsvindt die uitdrukkelijk diversiteit als focus hebben.

Andere erfgoedgemeenschappen lieten ons weten dat hun samenstelling wel divers is, maar dat er geen gewenste cohesie dan wel uitwisseling binnen de erfgoedgemeenschap ontstaat. Dit wordt als uitdaging gezien. De buurthuizen, die zich specifiek op diverse groepen richten, en sommige erfgoedgemeenschappen, zoals het jaarlijkse paasontbijt voor

Ontvangst van de Zotte Parade door de locoburgemeester van Gouda bij het Stadhuis op de Markt. Voor deze speciale 10e editie in 2022 was de Goudse Gigant Erasmus aanwezig. (beeld Cultuurhuis Garenspinnerij / Claire Taal)

“iedereen in Gouda”⁹ lijken hier minder uitdagingen te zien, maar zouden hierover nog een keer specifiek kunnen worden geïnterviewd. Sommige erfgoedgemeenschappen, zoals de sportclubs of de gemeenschap die voor de historische schepen in de museumhaven zorgt, beklemtonen dat nieuwe generaties meer of minder intensief betrokken zijn.

De netwerken waarin de erfgoedgemeenschappen ageren zijn bepaald door verschillende dwarsverbanden tussen specifieke gemeenschappen. Zo zijn er bijvoorbeeld sterke dwarsverbanden tussen de erfgoedgemeenschappen rond historische thema’s: erfgoedgemeenschappen die zich situeren rond het Streekarchief, de historische vereniging Die Goude en het Historisch Platform van Gouda. De dwarsverbanden ontstaan zowel door (officiële) samenwerkingen als ook op persoonlijk vlak doordat bepaalde mensen aan meerdere erfgoedgemeenschappen deel nemen. Zo is een lid van het Watergilde ook lid van het Tijdmachinecafé. En zo is een lid van het Stamboom Café ook actief bij de Stichting Oude Begraafplaats. Ook minder voor de hand liggende samenwerkingen komen voor. Zo werkt een community theater samen met de erfgoedgemeenschap van de historische haven. Dwarsverbanden tussen erfgoedgemeenschappen ontstaan ook doordat bepaalde verenigingen, stichtingen of instellingen als infrastructuren worden gebruikt om in contact te komen met andere erfgoedgemeenschappen. Dit betreft bijvoorbeeld historische verenigingen en het Gouds Vrouwen netwerk, maar ook de buurthuizen, kerken en moskeeën in Gouda. Echter blijkt dat door de dwarsverbanden niet één netwerk van erfgoedgemeenschappen ontstaat, maar dat er verschillende netwerken zijn die geen of weinig contact met elkaar hebben.

Voor veel erfgoedgemeenschappen is de gemeente een belangrijke samenwerkingspartner. Sommige erfgoedgemeenschappen worden financieel ondersteund door de gemeente. Dit betreft gemeenschappen rond evenementen zoals de Goudse Hofstedendagen, maar bijvoorbeeld ook de schippers van de museumhaven van Gouda die de kades en de schepen onderhouden. Andere erfgoedgemeenschappen adviseren de gemeente, zoals het Gouds Watergilde, dat zich bezighoudt met de waterinfrastructuur van Gouda en het behoud ervan. Tegelijkertijd is er binnen het gilde soms ook discussie over in hoeverre besluiten van de gemeente moeten worden gevolgd, of niet. Hierdoor ontstaat een geheel eigen dynamiek binnen de erfgoedgemeenschap.

Publieke aanwezigheid van de erfgoedgemeenschappen

Een aantal erfgoedgemeenschappen treden op verschillende manieren actief naar buiten. De gemeenschappen rond een jaarlijks terugkerend evenement zijn het meest zichtbaar. Denk bijvoorbeeld aan de evenementen Kaasmarkt, Paasontbijt, het middeleeuws festival Zotte Zaterdag en het Kaas & Couscous festival. Bij deze evenementen is laagdrempeligheid belangrijk. Een van de vrijwilligers zei daarover: “Gewoon elkaar ontmoeten, daar leer je van.”¹⁰

9 Interview met erfgoedgemeenschap *Paasontbijt/Bijbelshop Samma*, Gouda, 12 juli 2022.

10 Interview met erfgoedgemeenschap *Paasontbijt/Bijbelshop Samma*, Gouda, 12 juli 2022.

Paasontbijt 2023 (beeld: Lima fotografie, Gouda)

Veel gemeenschappen hebben ook een educatief element in hun activiteiten waarmee ze naar buiten treden. Zo wil het Goudse Gidsen Gilde “door middel van stadswandelingen proberen de mensen een stukje geschiedenis en liefde voor Gouda bij te brengen”, zoals een van de gidsen ons vertelde.¹¹ De historische vereniging organiseert lezingen en de gemeenschap rond de expositie *Gouda maakt* probeert met creatieve activiteiten en het ontvangen van basisschoolleerlingen het verhaal over het industriële verleden van Gouda actief uit te dragen. Ook andere gemeenschappen hebben actieve contacten met het onderwijs: de Drukkerswerkplaats werkt samen met het basis- en voortgezet onderwijs; het Goudse watergilde geeft studieopdrachten aan studenten in het hoger onderwijs. Er zijn ook gemeenschappen die zelf trainingen en workshops organiseren. Zo verzorgt Heemtuin Goudse Hout een plantencursus voor volwassenen. Het educatieve element kan ook vorm krijgen in (online) publicaties die zowel individueel als ook door de hele gemeenschap gedragen kunnen zijn. Eén van de deelnemers aan het Stamboom Café liet ons trots de eerste versie van zijn nieuwe publicatie *Boeven in Gouda* zien.¹² Andere erfgoedgemeenschappen hebben een website en/of publiceren regulier een nieuwsbrief voor deelnemers en geïnteresseerden.

Andere gemeenschappen kenmerken zich door een activistische insteek waarmee ze naar buiten treden. De informele groep rond het Dauwtrappen is ooit ontstaan als protestactie tegen de plannen voor de aanleg van een rondweg rond de stad. Er is jarenlang actie gevoerd door te gaan dauwtrappen. Nu zien de deelnemers het vooral als een voorjaarsritueel gericht op verbondenheid met de natuur.

11 Interview met erfgoedgemeenschap *Goudse Gidsen Gilde*, Gouda, 12 juli 2022.

12 Interview met erfgoedgemeenschap *Stamboom café*, Gouda, 21 juni 2022.

Tot slot kan het werven van nieuwe deelnemers ook aanleiding zijn om iets te organiseren voor of te communiceren met het bredere publiek. Zo organiseert volksdansvereniging At va'ani een keer per jaar een open dansavond. Daarvoor maken ze reclame op Gouda Bruist en in de lokale krant.

Het lijkt er op dat informele erfgoedgemeenschappen minder nadrukkelijk actief naar buiten treden.

6 Conclusie

Aan het einde van deze bijdrage leggen we kort uit welke conclusies we uit de eerste onderzoeksresultaten kunnen trekken voor de uitwerking van het Verdrag van Faro.

De verkenning geeft een indruk van de dynamiek van erfgoedgemeenschappen in een middelgrote stad, en geeft ook meer grip op het verschijnsel erfgoedgemeenschap. Eerder onderzoek naar erfgoedgemeenschappen is fragmentarisch van aard en kent beperkingen vanwege de gehanteerde methodieken. De etnografische aanpak met een breed perspectief op erfgoedgemeenschappen en hun dynamiek stelde ons in staat om een brede, maar uiteraard niet volledige, inventarisatie te maken. Het aantal van 75 geïdentificeerde erfgoedgemeenschappen is relatief hoog in vergelijking tot eerder onderzoek (vgl. Brabant in Walet, 2020). We hebben overwegend lokaal gebonden erfgoedgemeenschappen kunnen identificeren, hoewel erfgoedgemeenschappen zich zeker niet altijd tot het grondgebied van een stad beperken. Toch bleef het moeilijk om informele groepen op te sporen, waaronder groepen met deelnemers met een migratieachtergrond.

Er is een hecht netwerk van klassieke erfgoedgemeenschappen met onderlinge (personele) uitwisseling. Daarnaast zijn er ook kleinere netwerken van erfgoedgemeenschappen die op meer afstand staan tot dit hechte netwerk en andere culturele instellingen. En er zijn erfgoedgemeenschappen die aan geen van de ons bekende netwerken zijn verbonden. Met onze aanpak via publieke ontmoetingsplekken, sleutelfiguren in een buurt of wijk en 'nosing around' konden we ook een deel van deze erfgoedgemeenschappen spreken waarbij voor het eerste contact de vraag volstond 'Wat zijn jullie aan het doen?'.

De motivatie om zich met erfgoed bezig te houden ligt in de verbinding met de stad en/of de verbinding met mensen. Uitdagingen die spelen bij gemeenschappen zijn de borging en overdracht van kennis en de werving van meer diverse deelnemers. Ook werd ontbrekende uitwisseling binnen de erfgoedgemeenschappen, in het bijzonder als het een diverse groep is, als uitdaging genoemd.

Naast het organiseren van evenementen om mensen samen te brengen vormen educatieve activiteiten, het verzorgen van (online) publicaties en open dagen gericht op het werven van deelnemers de voornaamste activiteiten waar erfgoedgemeenschappen mee naar buiten treden.

Deze bevindingen kunnen overheden en erfgoedprofessionals helpen bij de verdere vormgeving van de implementatie van het Verdrag van Faro. Een brede inventarisatie van erfgoedgemeenschappen, die verder gaat dan het benoemen van de *usual suspects*, geeft zicht op de benodigde maatschappelijke

basis in het implementatietraject. Daarnaast is het van belang om erfgoedgemeenschappen ondersteuning te bieden bij de dialoog over diversiteit, kennisborging en hun publieke manifestaties. Dit zijn belangrijke elementen voor een handelingsperspectief met betrekking tot de rol van erfgoedgemeenschappen.

Voor de implementatie van het Verdrag van Faro stellen we voor om de definitie van erfgoedgemeenschap aan te vullen ten opzichte van de definitie in het verdrag. We adviseren om toe te voegen dat erfgoedgemeenschappen niet slechts rond het behoud van erfgoed ontstaan, maar ook rond onderhandelingen over dit erfgoed. Bovendien stellen we voor om te benadrukken dat cultureel erfgoed objecten, landschappen én sociaal-culturele praktijken omvat. Deze aanvullingen maken het mogelijk om rekening te houden met erfgoedgemeenschappen die anders te weinig aandacht zouden kunnen krijgen.

Tenslotte is het ook van belang om aan de definitie van erfgoedgemeenschappen de elementen thuisgevoel en verbinding toe te voegen. Deze elementen blijken een belangrijke motivatie om actief te zijn binnen een erfgoedgemeenschap.

Het blijft van belang om bij het gebruik van de term erfgoedgemeenschap alert te zijn op het fluïde en heterogene karakter van deze gemeenschappen. Een open en reflexieve houding met aandacht voor multiperspectiviteit blijft daarom cruciaal.

Literatuur

- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londen: Verso.
- Beekmans, I. (2021). Een gelijkwaardige dialoog over een positieve toekomst voor Brabantse erfgoedgemeenschappen. Onderzoeksverslag Erfgoed Brabant/Universiteit Antwerpen.
- Bentzen Wischmann, M. (2023). Researching heritage communities through a case of a Cape Verdean heritage in Rotterdam. (intern stage verslag Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, samenvatting van de resultaten te verschijnen in <https://www.culturecaleidoscoop.com/>)
- Berger, S., B. Dicks en M. Fontaine (2020). “Community”: A Useful Concept in Heritage Studies? *International Journal of Heritage Studies* 26, no. 4: 325-51.
- Blokland, T. (2017). *Community as Urban Practice*. Cambridge: Polity.
- Blokland, T. (2003). *Urban Bonds: Social Relationships in an Inner City Neighbourhood*. Cambridge: Polity.
- Boersma, S. (2023). ‘Networking “Communities”’. In S. Boersma, *The Aftermaths of Participation*, 85-109. Bielefeld: transcript Verlag.
- Broek, A. van den, en P. van Houwelingen (2015). *Gisteren vandaag*. Den Haag: SCP.
- Broers, B., B. Koomen en H. Vinken (2023). – in beeld. Een onderzoek naar de vrijwilligers van erfgoedinitiatieven in Nederland. Het PON & Telos; Pyrrhula Research Consultants.

- Crow, C. (2017). *What are Community Studies?* London: Bloomsbury.
- Goossens, L., A. Neele en W. Burggraaff (2024). *Kennissynthese cultuurbeoefening. Een verzameling van tien jaar Nederlands onderzoek.* Utrecht: LKCA.
- Hafstein, V. (2012). 'Cultural Heritage'. In R. Bendix en G. Hasan-Rokem (red.), *A Companion to Folklore*, 500-519. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Horst, A. van der, P. van Soomeren en L. Hopstaken (2021). *Cultureel erfgoed voor en met iedereen. Overwegingen bij het ratificeren Verdrag van FARO*. Amsterdam: DSP Groep.
- Jackson, E. (2020). 'Bowling Together? Practices of Belonging and Becoming in a London Ten-Pin Bowling League'. *Sociology*, 54(3), 518-533.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (1998). *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage.* University of California Press.
- De Lombaerde, R. en S. De Ruysser (2022). 'Project Ortelius. Online groepen als uitbreiding van het erfgoednetwerk'. *Volkskunde* 123:2, 189-198.
- Mulligan, M. (2018). 'On the Need for a Nuanced Understanding of "Community" in Heritage Policy and Practice'. In *The Oxford Handbook of Public Heritage Theory and Practice*, 209-222. Oxford Handbooks, Oxford Academic.
- Raad van Europa (2005). *Verdrag van Faro. Geraadpleegd op 6 maart 2024, van <https://wetten.overheid.nl/BWBV0007033/2005-10-27>*
- Rana, J., M. Willemsen en H. Dibbits (2017). 'Moved by the tears of others. Emotion networking in the heritage sphere'. *International Journal of Heritage Studies* 23:10, 977-988.
- Schmidt-Lauber, B. (2012). 'Seeing, hearing, feeling, writing. Approaches and methods from the perspective of Ethnological Analysis of the Present'. In: R. Bendix en G. Hasan-Rokem (red.), *A Companion to Folklore*, 559-578. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Seng, E.-M. (2021). 'Authentizität und kulturelles Erbe. Die Genese des Authentizitätsaspektes in den UNESCO-Konventionen zum materiellen Welterbe und zum immateriellen Kulturerbe'. In A. Saupe en S. Samida (red.), *Weitergabe und Wiedergabe. Dimensionen des Authentischen im Umgang mit immateriellem Kulturerbe*, 35-52. Göttingen: Wallstein.
- Smith, L. en G. Campbell (2018). 'The Tautology of "Intangible Values" and the Misrecognition of Intangible Cultural Heritage'. *Heritage & Society*, DOI: 10.1080/2159032X.2017.142322.
- Stengs, I. (2012). 'Inleiding. Nieuwe Nederlandsheid in feest en ritueel'. In I. Stengs (red.), *Nieuw in Nederland. Feesten en rituelen in verandering*, 9-25. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Tuinder, M. en Bo Broers (2017). *Vrijwilligers & erfgoed in Noord-Brabant: een verkenning van de dynamiek van lokale erfgoedgemeenschappen.* Het PON: Tilburg.
- Walet, R. (2020). *Uitkomsten onderzoek naar Brabantse erfgoedgemeenschappen. Erfgoed Brabant. Geraadpleegd 1 maart 2024 van <https://www.erfgoedbrabantacademie.nl/uitkomsten-vragenlijst-erfgoedgemeenschappen>.*

- Waterton, E. en L. Smith (2010). 'The Recognition and Misrecognition of Community Heritage'. *International Journal of Heritage Studies* 16, no. 1: 4-15.
- Waterton, E. (2015). Heritage and community engagement. In T. Ireland and J. Schofield (red.), *The Ethics of Cultural Heritage*, 53-67. United States: Springer.

Bijlage: lijst van geïdentificeerde erfgoedgemeenschappen in Gouda

- Kaasmarkt Gouda
- Stichting tot behoud draaiorgel de Lekkerkerker
- De Goudse iconen
- Expo Gouda maakt (Stichting GOUDasfalt)
- Stamboom café (Streekarchief Midden-Holland)
- Transcriptie café (Streekarchief Midden-Holland)
- Gouda Tjdmachine (Streekarchief Midden-Holland)
- Vrijwilligers Voetbalvereniging O.N.A.
- Iconengroep van Het Gouwe Palet
- De Oudkatholieke kerk
- De schippers van de museumhaven
- Volkstuinvereniging Nieuw leven
- Stichting Gouds Metaheerhuis
- Tafel van 12
- Sint Michielsgilde Gouda
- Heemtuin Goudse Hout
- Drukkerswerkplaats Gouda (Sub Signo Leonis)
- Gouds watergilde
- Erasmus genootschap Gouda
- Paasonbtijt Gouda
- Stichting Goudse Gidsen Gilde
- Gouda op schrift
- Stichting Oude Begraafplaats Gouda
- Archeologische vereniging GoLda
- Stichting De Goudse Waag
- Het Sluiswachtersgilde
- Historische kleding maken (voor Zotte Zaterdag)
- Cursus Goudologie
- Batuque Capoeira Gouda
- Volksdansvereniging At va' ani
- Dauwtrappers
- Stichting nationaal monument Sint Jan
- Goudasportstad.nl
- Draaiorgel de Pansfluit
- Afrikaans dansen in Gouda
- Carnavalsvereniging De Marktzotten
- Stichting Regenboog alliantie Gouda

- Stichting monument Oosthaven 55
- Stichting monument Turfmarkt
- Stichting monument Hoge Gouwe 131
- Stichting Goudse hofstedendagen
- Stichting Goudse Veteranendag
- Oranje comité Gouda
- Vereniging van postzegelverzamelaars
- Fernjawegan
- Spingroep Gouda
- Stichting Kresse museum
- Stichting Harley Ridders Gouda
- Studentenvereniging Semper Fidelis
- Sociëteit Ons Genoegen
- Ket koti herdenking
- Libertum (Museum voor vrede en vrijheid)
- Shantykoor West Zuidwest (mannen)
- Shantykoor Gouds Getij (vrouwen)
- Bewonersplatform Binnenstad
- Vereniging Goudse Molenaars
- Ambachtelijk Gouda (eind 2022 gestopt)
- Zotte zaterdag
- Vertelkring Jade
- Middeleeuws verluchten (onduidelijk of gemeenschap nog actief is)
- groep De dialogen der creaturen van Gerard Leeuw
- Stolpersteine onderzoeksgroep
- Coornhert genootschap
- Singelpark Gouda
- werkgroep Gouda - Krimpenerwaard
- Genootschap graaf Floris V
- Kaas en couscous festival
- Vereniging van Goudse museumvrienden
- Vereniging van Archief en Librije
- Vrijwilligers museum Gouda
- Historische Vereniging Die Goude
- Stadswandelingen Gouda
- Plateelschilderen
- Wijkteam Nieuwe park
- Gouda sterk aan de IJssel

ABSTRACTS

‘What are you doing?’

An exploration of local heritage communities in the context of the Faro Convention

Wim Burggraaff & Sophie Elpers

For the implementation of the Faro Convention, which the Netherlands recently signed, it is essential to understand the occurrence and dynamics of heritage communities. On the one hand, to have a picture of community support that is important for policymaking around the Convention and, on the other, to enable heritage professionals to rely on it in their participatory work.

The contribution describes an exploration of 75 local heritage communities in the city of Gouda and provides insights into the dynamics of the identified communities. The ethnographic methodology used focusses on the practices through which people of different cultural backgrounds and ages shape heritage communities. These concern heritage communities around tangible, intangible and natural heritage that can be divided into nine categories: history and archaeology, objects and collections of objects, monuments, green environment, festivals and rituals, performing arts and oral culture, crafts and special knowledge/skills, culinary culture, sports, and gaming. It is essential to be alert to the dynamic and heterogeneous nature of these communities when using the concept of ‘heritage community’. An open and reflexive attitude, with

attention to multi-perspectivism, remains crucial.

The Peasant’s War in context 225 years of facts and representations

Christoph De Spiegeleer

This essay takes the representation of the so-called ‘Peasants’ War’ in the popular documentary series *Het Verhaal van Vlaanderen* (2023) as a starting point to place the sequence of events in the Southern Netherlands during the 1798 war in a nuanced historical perspective. The main findings of a recent academic colloquium on the Peasants’ War serve as our guideline (‘De Boerenkrijg in context’, 7/10/2023, Sint-Niklaas). A political-historical perspective on the 1798 rebellion against the French occupation should consider both the foreign policy of the regime of the Directory and the local difficulties that the French regime faced in implementing its socio-economic, military, and anti-clerical policies. From a socio-historical perspective, the Peasants’ War was far from an isolated phenomenon in Europe. To unravel the complex interplay of factors that caused the rebellion, we must compare the so-called “Belgian Vendée” with other rural uprisings, from both a long-term and an international perspective. The modern political and cultural use of the memory of the Peasants’ War

PERSONALIA

Wim Burggraaff (1971) is historicus. Hij heeft ervaring in het cultuurbeleid op landelijk niveau en als docent-onderzoeker bij de Haagse Hogeschool. Nu is hij werkzaam als adviseur erfgoedparticipatie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), en daar ook betrokken bij de implementatie van het verdrag van Faro. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar erfgoedpraktijken, gemeenschappen en participatie.
w.burggraaff@cultureelerfgoed.nl

Christoph De Spiegeleer (1988) is onderzoeksverantwoordelijke in Liberas (Gent), het erfgoedcentrum voor de geschiedenis van de liberale beweging en het vrijheidsideaal in al zijn facetten. Hij is tevens gast-professor aan de Vrije Universiteit Brussel, waar hij in 2015 na studies in Brussel en Leiden zijn doctoraal proefschrift verdedigde, en de Universiteit Gent. Hij is gespecialiseerd in de geschiedenis van vrijdenkersbewegingen, het liberalisme, vrijzinnigheid, media-cultuur en doods- en rouwcultuur. Hij verzorgt het secretariaat voor de redactie van de afdeling Geschiedenis van het Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis (19e en 20e eeuw).
christoph.despiegeleer@liberas.eu

Sophie Elpers (1978) werkt als onderzoeker etnologie bij het Meertens Instituut in Amsterdam en

is daarnaast als bijzonder hoogleraar Immaterieel Erfgoed en Etnologie verbonden aan de Universiteit Antwerpen. Ze geeft bovendien colleges kritische erfgoedstudies aan de universiteit van Bonn.

Haar onderzoek richt zich op immaterieel erfgoed dynamieken en immaterieel erfgoed beleid. Eerder was zij tevens wetenschappelijk medewerker bij het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, waar ze onderzoek deed naar immaterieel erfgoed in/en musea en naar immaterieel erfgoed in de openbare ruimte.

sophie.elpers@meertens.knaw.nl

Theo Meder (1960) is senior onderzoeker aan het Meertens Instituut in Amsterdam, en bijzonder hoogleraar Volksverhalen en Vertelcultuur in Nederland aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is de beheerder van de Nederlandse Volksverhalenbank, die thans is omgedoopt tot Volksverhalenbank van de Lage Landen na een uitbreiding met een omvangrijke collectie Vlaamse sagen. Zie www.verhalenbank.nl. Daarnaast is hij verbonden aan het ISEBEL-project, waarbij het acroniem staat voor 'Intelligent Search Engine for Belief Legends'. Zie www.isebel.eu. Rond ISEBEL en sagen werd op 3 november 2023 een belangrijk internationaal symposium georganiseerd aan de RUG. Zie www.theomeder.nl/Legends.pdf. Begin 2024 verschijnt zijn boek *Halffaantje*

Essays

- Wim Burggraaff en Sophie Elpers**, 'Wat zijn jullie aan het doen?' 1
Een verkenning van lokale erfgoedgemeenschappen in het kader van het Verdrag van Faro
- Christoph De Spiegeleer**, De Boerenkrijg in context. 225 jaar feiten en beeldvorming 21
- Els Veraverbeke**, Curating War. Hoe oorlog als erfgoed verzamelen, beheren en delen in een oorlogsmuseum 47

Sporen

- Theo Meder**, De Volksverhalenbank van de Lage Landen 57
- Jan Pandelaers**, Erfgoed? Dat is het geluk van onze kinderen. 59
Een pleidooi voor erfgoededucatie

Onderzoeken

- Theo Meder**, ISEBEL en Dragonlore 71
- Myrthe Osse**, Fairies vinden in ISEBEL. Een onderzoek naar cultuurovertreffende thema's in Fairy Folklore 91
- Jeroen Reyniers**, De middeleeuwse stoel van Sint-Lutgardis in Borgloon. 103
Een stand van zaken

Recensies

- * **Rik Houthaeye**, *Ruimte voor een toekomst. Hoe ruimtelijke planners de weg uitbreken naar een betere leefomgeving* (Rik Pinxten) 107
- * **Mark Jackson**, *Broken Dreams. An Intimate History of the Midlife Crisis* (Marc Jacobs) 109
- * **Bart Cornelis, Friso Lammertse, Justine Rinnooy Kan & Jaap van der Veen**, Frans Hals catalogus (Marc Buelens) 112
- * **Angela Stienne**, *Mummified. The stories behind Egyptian mummies in museums* (Vincent Boele) 116
- * -, *tijdschrift Reveil #2, verhalen over het leven en de dood, het tijdschrift* (Paul Catteeuw) 120

Abstracts

122

Personalia

126

